

Губерт Юлія Геннадіївна, асистент
Київський національний університет будівництва і архітектури

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ-СИРІТ ДОНЕЦЬКОЇ ТА
ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ 2014–
2015 рр.**

Найгостріше наслідки війни відчувають діти. Збройні конфлікти завжди призводять до сирітства, фізичного, психологічного травмування дітей, загострюють наявні та породжують нові соціальні проблеми. Згідно з експрес-оцінкою соціально-психологічного стану дітей, яку було зроблено ЮНІСЕФ, понад 60% дітей, що стали свідками або навіть учасниками того чи іншого виду насильства, воєнних дій, мають психологічну травму. На жаль, для України поняття «діти війни» не залишилося в минулому, а стало реаліями сьогодення.

Оперувати точними цифрами складно з огляду на те, що конфлікт не вичерпано, змінюються межі підконтрольних Україні територій, постійно відбувається процес переміщення населення в межах країни та за кордон, статистичні дані стають предметом маніпуляцій. Тому навіть у розрахунках міжнародних організацій здебільшого приводяться лише приблизні або неостаточні дані.

Гострою соціальною проблемою України, особливо в Донецькому регіоні, стали сирітство, дитяча безпритульність, високий відсоток дітей, охоплених інтернатною формою виховання. Перебудова системи опіки над сиротами в нашій державі відбувається хвилеподібно, хоча загалом можна констатувати відносно стабільний прогрес у деяких напрямках, зокрема – у розвитку сімейних форм виховання сиріт. Втім, зважаючи на низку обставин, головної мети досягнуто не було: досі понад 1,5 % дитячого населення виховується в інтернатах, більшість із них – 85 % – не є сиротами офіційно. На початок 2014 р. сиротами були близько 1,2% українських дітей.

Проблема сирітства та процес її вирішення не є ідентичними в усіх регіонах країни. У західних областях, де сімейні традиції сильніші, значно меншим є відсоток сиріт порівняно зі східними регіонами, де спостерігається високий відсоток позашлюбних народжень [17]. Водночас саме на Західній Україні у зв'язку з трудовою міграцією поширений новий вид неофіційного соціального сирітства – «бабусині» діти. Для промислових районів Східної України характерна висока щільність населення, але тут за найнижчого відсотка дитячого населення – високі показники сирітства (1,6%), велика кількість дітей, охоплених інтернатними формами виховання (1,6%). Донецька область є лідером з числа інтернатних закладів (92), у Луганській – 48 інтернатів. Водночас схід України, зокрема Донецька область, став експериментальним майданчиком для благодійних організацій, які апробували тут нові методи роботи з неблагополучними родинами, розвивали сімейні форми виховання сиріт тощо. Як наслідок, за 8 років кількість дітей-сиріт тут зменшилася на 29 %:– з 13815 осіб у 2007 р. до 9871 осіб – у 2015 р.

31 грудня 2007 р. в Донецькій області було 11 ДБСТ (95 дітей), 125 прийомних родин (186 дітей); на 19 лютого 2015 р. функціонувало щонайменше 54 ДБСТ (359 дітей), 344 прийомні родини (556 дітей). У 2014 р в родинах виховувалися 83% дітей-сиріт, тобто приблизно 8,1 тис. із 9,9 тис. дітей, що свідчить про позитивну динаміку у розвитку сімейних форм виховання в регіоні.

Значні кошти в реформування системи виховання сиріт та забезпечення права кожної дитини на виховання в родині, як в області, так і в країні загалом, вливав український бізнес, зокрема – фонд Р. Ахметова. Вагому роль відіграють релігійні організації. У Донецькій області велика кількість швидкозростаючих протестантських церков, які становлять 35,9 % релігійних громад області [10]. Вони відіграють помітну роль у житті регіону і країни в цілому, розвивають діяльність за кордоном. До прикладу, зараз на кінофестивалях світу розпочалася прем'єра документального фільму «Крокодил Геннадій», знятого американським режисером Стівом Хувером. Це історія про маріупольського пастора, прийомного батька 32 безпритульних дітей, засновника центру дитячої реабілітації «Пілігрим», який з кінця 1990-х рр. активно бореться з дитячою безпритульністю та наркоманією в місті. Ще один приклад: у Донецькій області функціонує 6 закладів соціального захисту для дітей; 5 із них, розраховані на 174 місця, розташовані на території, підконтрольній українській владі. Всі вони засновані релігійними громадами: 4 – протестантськими церквами, 1 – православною церквою Київського патріархату [14]. Тож можна зробити висновок, що, попри певну депресивність регіону, яка відображена у високих показниках сирітства, найнижчому відсотку дитячого населення, високому показнику смертності дітей до 1 року – 12,3% [17] тощо, до початку війни там були передумови для відродження та розвитку регіону.

7 квітня 2014 р. після захоплення Донецької ОДА та інших державних установ було проголошено так звану ДНР – Донецьку Народну Республіку, 28 квітня 2014 р. аналогічну «республіку» створено в Луганській області. 13 квітня 2014 р. українська влада з метою зупинити сепаратистські процеси розпочала антитерористичну операцію, яка триває до цього часу.

Населення Донецької області на 1 вересня 2015 р. становило 4275935 осіб. На даний момент 1/3 території Донецької області є зоною бойових дій і залишається непідконтрольною українській владі. Це майже 2,5 млн осіб, тобто 55% населення. Населення Луганської області становить 2225000 осіб, 65% з них (близько 1,4 млн) опинилося на непідконтрольній Україні території [12]. Загалом на непідконтрольній території обох областей опинилося близько 3,6–3,7 млн. осіб. Близько 15,5 % із них (майже 570 тис.) – діти. Східний регіон має найнижчу частку дітей серед населення – близько 15,5 %, а загалом по Україні ця цифра становить 17 % (7,2 млн. дітей із 42,8 млн. населення). Оскільки діти-сироти в цьому регіоні становлять приблизно 1,6 % всього дитячого населення, можна припустити, що поза досяжністю української влади могло опинитися 9100 дітей-сиріт.

Згідно з дослідженням, загалом по країні 19,2 % сиріт виховуються в інтернатних закладах, 7,3% – у прийомних родинах, 5,3% – у дитячих будинках

сімейного типу, 68,1% – перебувають під опікою родичів. За іншими даними, в інтернатах виховуються лише 15% українських сиріт [3]. Базуючись на цих підрахунках, можна припустити, що з 9100 дітей-сиріт, які проживали на окупованій території, близько 6600 перебували під опікою родичів, 1455–1840 – виховувалися в інтернатах, приблизно 500 – у ДБСТ, 700 – у прийомних родинах. За інформацією гуманітарного штабу Р. Ахметова з початком АТО сиріт з небезпечної зони було вивезено, втім за рік ситуація змінилась – у травні 2015 р. на території, не підконтрольній Україні, знаходилось 5256 сиріт, з них 251 дітей виховуються у прийомних сім'ях та ДБСТ.

Водночас проблема сирітства в Україні не обмежується лише дітьми, які мають офіційний статут сироти. У 2013 р. в 957 інтернатах виховувалося понад 117 600 дітей. Як уже зазначалось, у Донецькій області інтернатів найбільше – 92, у Луганській їх 48 [3]. Переважна більшість їхніх вихованців (85%) не є сиротами офіційно [3]. Але ці діти є такою самою уразливою категорією, як і «офіційні» сироти. В інтернатних закладах виховується 1,6 % дитячого населення Донецької та Луганської областей [3]. На непідконтрольній Україні території це близько 10 тис. За словами Д. Касьянкової – керівника програм «Сирітству – ні!» штабу Р. Ахметова, 28 травня 2015 р. в інтернатах на непідконтрольних територіях залишалось 2376 дітей.

Бойові дії на сході України спричинили хвилю вимушеного переселення українців. За даними ООН, вимушеними переселенцями стали близько 60–70 % населення окупованих та небезпечних територій. Близько 1 484 000 осіб із Донецької та Луганської областей переселилися до безпечних регіонів України [5]. Імовірно, свої домівки покинули 228 536 дітей. Водночас ми не маємо точної інформації щодо вікових даних переселенців; відомо лише, що значна частина з них – мами з дітьми. Серед переселених людей може бути 2287 сиріт (1,6 % дітей регіону – сироти). Станом на 25 вересня 2015 р. на мирні території переселились 84 прийомні сім'ї (156 дітей), 20 ДБСТ (118 дітей), ще 16 ДБСТ (130 дітей) повернулись в зону АТО. За словами керівника секретаріату міжфракційного депутатського об'єднання ВР України «Захист прав дітей – пріоритет держави» Л. Волинець, великою проблемою є ігнорування з боку держави проблем переселених людей: значна частина переселених прийомних родин та ДБСТ живуть у монастирях, інтернатах, центрах соціальної реабілітації, орендують житло, це є причиною повернення їх на небезпечні території [5]. Станом на 25 вересня 2015 р. в зоні бойових дій було зруйновано 52 будинки сімей, які виховують дітей-сиріт [13].

Частина міграційного потоку була спрямована до Росії, Білорусі, частково – до країн ЄС. Оцінити точну кількість біженців за межами України складно, особливо з огляду на використання цієї теми в інформаційній війні. Російські ЗМІ називали цифру 2,7 млн. осіб, переселених з України, у жовтні 2014 р. заявляли про 830 тисяч біженців з України [9]. За інформацією ООН, станом на серпень 2015 р. в Росії мешкало близько 900 тис. переселенців [24]. З них, імовірно, 138 тис. – діти, 2 тис. можуть бути сиротами. 500 тис. українців мігрувало до Білорусі, близько 78 тис. із них – діти, 1200 – можуть бути

сиротами [1]. Ще 9 тис. осіб попросили притулку в ЄС. Але щодо кількості дітей-сиріт серед вимушених переселенців ми можемо робити тільки припущення, до того ж ситуація постійно змінюється: люди виїжджають, дехто знову повертається на небезпечні території. Гуманітарним штабом Р. Ахметова озвучено інформацію лише про 40 дітей-сиріт, яких вивезено до Росії [4].

Щодо дітей-сиріт, які виховувалися в інтернатах на непідконтрольних територіях, точної інформації немає. Частина з них з великими труднощами, таємно евакуювали; відомі випадки, коли бойовики намагалися вивезти їх до Росії [15]. Стосовно приблизної кількості сиріт з інтернатів 21 серпня 2014 р. оприлюднювалася така інформація: «за оцінками даними, в закладах інтернатного типу населених пунктів зони АТО в різний час перебувало від 500 до 1000 дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування. На сьогодні, на п'ятому місяці АТО, абсолютну більшість цих дітей з-під куль вивезено» [15].

За даними Мінсоцполітики, станом на 31 березня 2015 року 1086 дітей втратили батьків унаслідок участі останніх в АТО або поранення, отриманого в зоні антитерористичної операції [2]. 65 українських дітей загинули внаслідок війни, 159 – дістали поранення (хоча реальну кількість назвати складно) [7]. Загалом, згідно з оцінками ЮНІСЕФ, від конфлікту на сході України тією чи іншою мірою постраждали близько 5 млн. осіб, у тому числі 1,7 млн. дітей.

На нових ризиках, що виникають унаслідок війни, наголошено в щорічній доповіді Державного департаменту США, яку 27 липня 2015 р. презентував держсекретар Джон Керрі. «Український уряд не демонструє прогресу у протидії торгівлі людьми», – констатується у звіті. Зокрема, Міжнародна організація з міграції в 2014 р. надала допомогу 903 жертвам, натомість уряд ідентифікував лише кожного десятого з них – 91 людину. У звіті наводяться випадки із зони проведення бойових дій викрадень жінок та дівчат з метою продажу їх у сексуальне чи трудове рабство. Є також випадки, коли неповнолітні брали участь у бойових діях з обох сторін конфлікту [11]. Окрім проблем, що стосуються окупованих територій, неврегульованими є питання щодо захисту дітей-сиріт у створених у лютому 2015 р. військово-цивільних адміністраціях.

Висновки. Отже, на основі проаналізованої інформації можемо зробити висновок, що державні зусилля, спрямовані на забезпечення прав дітей Донецької та Луганської областей, є недостатніми; на цьому наголошують також міжнародні організації, українські громадські організації та експерти. Окрім об'єктивних причин нездатності держави захистити дітей-сиріт, спостерігається ігнорування або нерозуміння проблеми. Діти, які не отримали належної допомоги на безпечних територіях, вимушені повертатися додому, у зону бойових дій, на непідконтрольні Україні території. З огляду на крайню небезпеку, яка загрожує дітям-сиротам сходу (загроза життю внаслідок воєнних дій, ризик стати жертвою торгівлі людьми, загроза психічному здоров'ю дітей, які стають свідками жорстокості і трагедій), держава повинна приймати політичні рішення, враховуючи інтереси дітей, і не має права залишатись осторонь, перекладаючи відповідальність за вирішення соціальних проблем

виключно на громадські та волонтерські організації. Адже громадські організації, попри своє активне включення в процес забезпечення прав дітей, не володіють достатнім ресурсом і повноваженнями для системного вирішення проблем. Максимальної ефективності можна досягти лише за умови злагодженої співпраці держави і суспільства.

Список використаних джерел

1. Біженці з Донбасу стали головним боєм для Білорусі [Електронний ресурс] // depo.ua. – 6. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.depo.ua/ukr/life/bizhentsi-z-donbasu-stali-golovnim-bolem-dlya-bilorusi-06072015123000>.

2. Діти війни (дослідження проблем дитинства в Україні за умов військової агресії) [Електронний ресурс] // Український інститут дослідження екстремізму. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/Diti-viyni---doslidzhennya.pdf>.

3. Звіт про здійснення Уповноваженим Президента України з прав дитини моніторингового дослідження стану функціонування закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які не мають необхідних умов для виховання та навчання в сім'ї, дітей з особливими потребами, ефективність використання такими закладами бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення їх діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/zvit_int_2013.pdf

4. Жизнь детей в Донецкой области. Статистика и проекты Гуманитарного штаба – брифинг Риммы Филь и Дарьи Касьяновой 28.05.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.fdu.org.ua/news/13012>.

5. Кількість переселенців із Донбасу і Криму перевищила 1,5 млн [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.5.ua/suspilstvo/Kilkist-pereselentsiv-iz-Donbasu-i-Krymu-perevyshchyla-15-mln-94800.html>.

6. Вольнец Л. Детская тема ушла на задний план [Електронний ресурс] / Людмила Вольнец // ZN.UA. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://gazeta.zn.ua/socium/lyudmila-volynec-detskaya-tema-ushla-na-zadniy-plan-.html>.

7. Кулеба М. М. За час війни на Донбасі загинули більше 65 дітей, 127 - поранені, - М. М. Кулеба [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://ipress.ua/news/za_chas_viyny_na_donbasi_zagynuly_bilshe_65_ditey_127__poraneni__kuleba_111710.html.

9. Москва заявляет, что в РФ находятся 830 тыс. украинских беженцев [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://112.ua/politika/moskva-zayavlyayet-chno-v-rf-nahoditsya-830-tys-ukrainskih-bezhencev-137282.html>.

10. Населення України [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_України.

11. Неповнолітні на війні, торгівля людьми і сексуальне рабство в Україні – звіт Держдепартаменту США [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27155511.html>.

12. Під контролем «ЛНР» перебуває 64% населення Луганщини – голова ОДА [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26605668.html>.

13. Половина эвакуированных детских домов Донбасса вернулись в зону АТО [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://korrespondent.net/ukraine/3568046-polovyna-evakuyrovannykh-detskykh-domov-donbassa-vernulys-v-zonu-ato>.

14. Про підсумки роботи служб у справах дітей Донецької області у 2014 році та основні завдання діяльності служб на 2015 рік [Електронний ресурс] // Донецька ОДА. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://donoda.gov.ua/?lang=ua&sec=02&iface=ODA&cmd=general_info&args=organization%24_id:497.

15. Розвадовська О. Операція "Евакуація". Державні діти [Електронний ресурс] / Олена Розвадовська // ZN.UA. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.dt.ua/socium/operaciya-evakuaciya-derzhavni-diti-_.html.

Донченко Костянтин Анатолійович,
АЦ «Бюро економічних та соціальних досліджень» (Полтава)

ПУБЛІЧНІСТЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Проблема публічності влади посідає ключове місце у процесі утвердження демократичних традицій в Україні. Забезпечення громадян необхідною інформацією для прийняття рішень є умовою зростання політичної культури. Після подій 2013-2014 рр. спостерігається підвищення інтересу до роботи органів місцевого самоврядування та органів державної влади. Публічність також пов'язана з політичною комунікацією та публічним контролем, тобто з проблемами взаємовідносин органів влади та суспільства. Питання відкритості влади досліджували В. Авер'янов, Е. Афонін, О. Бабінова, Ю. Хабермас, М. Кармазіна, Г. Поцепцов, І. Ібрагімова, Г. Атаманчук, О. Малинова, Т. Блентон, С. Вобленко, О. Склярєнко.

Політичну публічність можна розглядати в двох значеннях:

1) як відкритість функціонування бюрократії та державних інститутів, прозорість прийняття ними політичних рішень та підзвітність владних інститутів громадянам;

2) участь громадян у формуванні політичного порядку денного, зокрема через такі механізми як дебати, обговорення та коментарі соціально-значущих